

УДК 338.48

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(1\)-26](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(1)-26)

МОСКВЯК Я. Є.

<https://orcid.org/0000-0003-3147-0251>e-mail: slavakohance1201@gmail.com

Національний університет "Львівська політехніка"

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні напрямки розвитку екотуризму, визначено формування туристичної діяльності екологічного спрямування в Україні. Найголовнішим потенціалом кожної країни чи території є її багатство на екотуристичні ресурси, найважливішими їхніми складовими є якість та обсяг для того аби ці ресурси використовувати і розвивати, потрібно не тільки мати уявлення про них, а і багато знати.

Екологічний туризм (екотуризм) набуває усе більшого поширення у сучасному світі. Швидке зростання популярності екотуризму прямо пропорційні зменшенню природних та традиційних культурних ландшафтів. Очевидно те, що чим сприятливіший клімат, тваринний чи рослинний світ або різноманітність культурної спадщини, тим багатша країна і зростає попит на цю місцевість. Вигідними умовами для того щоб розвивати екологічний туризм є наявність різноманітного рельєфу, флори та фауни, а також вихід до моря чи океану, багато річок, озер, водоспадів та ін.

На сьогодні, глобальні екологічні проблеми викликають занепокоєння всього людства. Екологічна криза є головним чинником для усвідомлення проблем довкілля та вживання дій щодо покращення ситуації. По – перше, екологічний туризм дає можливість цілісного бачення природи, людини і культурної спадщини, а по – друге, саме ця галузь є найбільш актуальною у Карпатському регіоні.

Екологічний туризм сприяє розвитку культури людини і допомагає здобувати нові знання, завдяки цьому людина самовдосконалюється реалізує та поліпшує свої рекреаційні та духовні потреби. Екологічний туризм охоплює великий сектор галузі від одноденного відпочинку за містом і невеликих екскурсій для школярів до багатоденних трекінгів.

За родом занять виділяють 3 види екотуризму:

Науковий екологічний туризм. Експедиції вчених, практика студентів в заповідниках, польові дослідження (наприклад, звіти чисельності тварин) із залученням волонтерів.

Пізнавальний екотуризм. Спостереження за ссавцями, птахами, рідкісними рослинами, метеликами. Тури до палеонтологічними пам'яток, етнографічні поїздки, фотополовання.

Рекреаційний туризм. Активний відпочинок: кінні, піші, велосипедні походи, альпінізм, рафтинг, сплав по річках. Пасивний відпочинок: пікніки, перебування на базах і в наметових таборах з вивченням околиць. [5]

Екологічний туризм — це вид туризму, який передбачає пізнавальну подорож до тендітних, недоторканих та відносно непорушених природних територій та цікавих об'єктів з метою отримання приємних емоцій від перебування на зеленій місцевості та поглиблення знань про неї та її жителів. Опираючись на вище написане, можна зробити висновок, що екологічний туризм є дуже важливою галуззю туризму на сьогоднішній час.

Саме основні принципи зеленого туризму допомагають досягти поставлених завдань задля збереження екології та культури певних областей Карпатського регіону та усього світу цілому, де так стрімко розвивається екологічний туризм.

Ключові слова: екологічний туризм, Карпатський регіон, екологічний маршрут, екологічна стежка, екотуризм, туризм.

YAROSLAVA MOSKVYAK

Lviv Polytechnic National University

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF ECOLOGICAL TOURISM IN THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE

The article analyzes the main directions of ecotourism development, determines the formation of ecological tourism activities in Ukraine. The main potential of each country or territory is its wealth of ecotourism resources, the most important components are quality and volume, in order to use and develop resources, you need not only to have an idea about them, but also to know a lot.

Obviously, the more favorable the climate, fauna or flora or diversity of cultural heritage, the richer the country and the growing demand for this area. Favorable conditions for the development of ecological tourism are the presence of diverse terrain, flora and fauna, as well as access to the sea or ocean, many rivers, lakes, waterfalls and others.

Today, global environmental problems are of concern to all mankind. The environmental crisis is a major factor in understanding environmental issues and taking action to improve the situation. Firstly, ecological tourism provides an opportunity for a holistic vision of nature, man and cultural heritage, and secondly, this industry is the most relevant in the Carpathian region.

Ecological tourism promotes the development of human culture and helps to acquire new knowledge, thanks to which a person self-improves realizes and improves their recreational and spiritual needs. Ecotourism covers a large sector of the industry from one-day vacations in the city and small excursions for schoolchildren to multi-day treks.

By type of classes there are 3 types of ecotourism:

1. Scientific ecological tourism. Expeditions of scientists, practice of students in reserves, field research (for example, reports on the number of animals) with the involvement of volunteers.

2. Cognitive ecotourism. Observations of mammals, birds, rare plants, butterflies. Tours to paleontological monuments, ethnographic trips, photo hunting.

3. Recreational tourism. Active recreation: horseback riding, hiking, biking, mountaineering, rafting, river rafting. Passive recreation: picnics, stays at bases and in tent camps with exploration of the surroundings. [5]

Eco-tourism is a type of tourism that involves a cognitive journey to fragile, untouched and relatively untouched natural

areas and interesting objects in order to get pleasant emotions from being in a green area and deepen knowledge about it and its inhabitants. Based on the above, we can conclude that eco-tourism is a very important area of tourism today.

It is the basic principles of green tourism that help to achieve the set goals for the preservation of ecology and culture of certain regions of the Carpathian region and the world as a whole, where ecological tourism is developing so rapidly.

Keywords: ecological tourism, Carpathian region, ecological route, ecological trail, ecotourism, tourism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Роль екологічного туризму – це перш за все турбота про навколишнє природне середовище, яку використовують в туристичних цілях в поєднанні з вихованням любові до природи, затвердженням важливості її захисту і є відмітною рисою екологічного туризму. Ця ідея отримує конкретне втілення, зокрема, через те, що екологічний туризм покликаний: 1) постійно, систематично і цілеспрямовано культивувати повагу до навколишнього середовища; 2) гармонізувати відносини між екологією, суспільством і економікою; 3) орієнтувати туристичні організації на збереження і примноження споживчої вартості природного середовища за рахунок виділення частини туристичних доходів та вирішення пов'язаних з цим завдань; 4) підкоряти короточасні інтереси отримання прибутку від туризму довгостроковим інтересам збереження природи для майбутніх поколінь, а також для подальшого розвитку туризму; 5) формувати у туристів почуття особистої відповідальності за стан природи і її майбутнє, стверджуючи в як свідомості приналежність до неї як її органічної частини. Сьогодні існує багато ґрунтовних і різнобічних досліджень, що присвячені проблемам екологічного туризму, які становлять інформаційну базу для написання кваліфікаційної роботи.

Аналіз досліджень та публікацій

Найбільший вклад у розроблення проблематики, пов'язаної з екологічним туризмом, зроблено у роботах Арестова С.В., Вишневецького В.І., Гетьмана В., Давиденко І.В., Дмитрука О., Карташової О.Г., Ковальської Л.В., Лисенко В.В., Михайлюк О.Л., Олійника Я., Піменова В.Г. та ін. Проте, не дивлячись на велику кількість наукових праць та різноманітності вчених думок та поглядів, на сьогоднішній день в науковому середовищі відсутнє комплексне та вичерпне дослідження сутності та значення екологічного туризму як сталого розвитку туризму на території України; відсутні дослідження природноресурсного потенціалу держави, як необхідного плацдарму для розвитку екологічного туризму.

Виклад основного матеріалу

Українські Карпати вважаються природно-географічним районом та одним із найбільш сприятливих місцевостей для розвитку екологічного туризму. Це пов'язано з багатьма факторами. Найголовніше - це хороший природний стан, широка площа лісів, велика кількість води, включаючи річки та джерела з чистою водою. Деякі гірські річки використовуються для сплаву туристів — Прут, Черемош, Придністров'я. Сприяє розвитку туризму досить потужна туристична інфраструктура і гостинність місцевих жителів.

Окрім позитивних рис, що сприяють розвитку туризму, українські Карпати мають і негативні ознаки. Тут часто йдуть дощі (іноді кілька днів) і відносно низькі температури. Ці фактори обмежують час подорожі та впливають на безпеку туристів.

Серед природних ресурсів екотуризму в Карпатах найбільше значення мають ліси. У районі передгір'я найпоширеніші листяні ліси, переважають дуби, граби та бук.

Найвищі гори Карпат вкриті гірськими луками — полонинами. Саме цей факт безлісних гірських вершин і привертає найбільшу увагу туристів, тут можна побачити прекрасні пейзажі лише після підйому на вершину гори. Загалом у районі підліска багато чорниці, малини, фундука, ожини, шипшини. Велике різноманіття їстівних грибів: білі, підберезники, підосичники, маслюки, опеньки.

Тваринний світ тут досить добре зберігся. Окрім звичайних білок та зайців, існують також олень благородний, свиня дика, борсук європейський та лисиця звичайна. Рідкісна тварина — бурий ведмідь. У карпатському лісі багато птахів. Не випадково в Карпатах багато природних заповідників та національних природних парків. На підставі цього, можна зробити висновок про те, що саме цей регіон України є найбільш сприятливим для розвитку екологічного туризму. Щорічно його відвідує велика кількість туристів, близько сотні тисяч.

Потенціал екотуризму на заході України досить високий: Закарпаття, Чернівці, Тернопіль, Івано-Франківськ, Волинь та Хмельницьк. Для цих територій характерне високе збереження району (у середньому 14%), великі та концентровані об'єкти ПЗФ, високий відсоток сільського населення та сільськогосподарська спрямованість економіки. Ці райони є найбільш сприятливим середовищем для розвитку екологічної туристської діяльності в Україні.

Рівне, Чернігів, Львів, Черкаси, Житомир, Одеса, Суми і Київ мають туристичний потенціал вище середнього, що характеризується високим рівнем природоохоронних територій (в середньому понад 5%), об'єктами ПЗФ та лісистістю в площі (понад 15%), за винятком Одеської області, де покриття озер високе. Полтава, Херсон, Вінниця, Київ, Харків, Запоріжжя, Миколаїв, Кропивницький та Луганськ мають середній національний туристичний потенціал. Вони характеризуються низьким співвідношенням заповідних

територій (нижче середнього показника в Україні на -7,2%), низькою та низьким покриттям лісів та низькою концентрацією об'єктів ПЗФ.

У промислово розвинених областях : Дніпропетровській та Донецькій, потенціал екотуризму низький. Для них характерні несприятливі екологічні умови (значний викид забруднюючих речовин в атмосферу), що негативно впливає на розвиток екологічного туризму.

Можна також підмітити те, що у Донецьку складна політична ситуація, що є досить невідгидним фактором для розвитку екологічного туризму.

За результатами оцінювання екотуристичних можливостей України можна відзначити, що потенціал екотуризму західних та північних областей України є високим, а можливості східної та центральної України — низькими.

Цей регіон володіє достатньою матеріально-технічною базою для прийому та розміщення туристів.

Згідно зі статистикою Департаменту туризму та відпочинку Закарпатської обласної державної адміністрації, індустрія туризму та дозвілля в регіоні відіграє все більш важливу роль у соціальному та економічному розвитку регіону. Ця сфера останніми роками у Закарпатті демонструє позитивну динаміку. Через бойові дії у країні і анексію Криму, співвітчизники при виборі відпочинку, приділяють все більше уваги західній Україні. Можна сказати, що результати моніторингу показують, що порівняно з попередніми роками кількість відпочиваючих значно зросла.

Спостерігається ріст попиту на рекреаційно-туристичні, а також готельні та ресторани заклади, а також не меншим є попит на додаток до основних послуг (проживання, харчування, екскурсії), а саме широкий спектр інших послуг: басейни, спа, масажі, трав'яні чани, прокат гірськолижного обладнання та засобів для екстремальних видів спорту.

За даними ОДА Закарпатської області, в останні роки був розроблений і створений новий конкурентний туристичний проєкт - тематичні екомаршрути: "Закарпатський туристичний шлях" (більше 380 км. пішохідних стежок), "Закарпатський гастрономічний шлях" (шлях, який знайомить з кулінарними традиціями мешканців Закарпаття), "Закарпатський туристичний винний шлях" (знайомство з традиціями сімейного виноробства та виноградарства Карпат), військовий маршрут "Карпатська Україна" (присвячений 70-річчю Карпатської України), військові туристичні маршрути "Лінія Арпада" та туристичний дорож "Гуцульська стежка" (г. Костлавка - Піп Іван Маломорський).

Сільські райони складають 83% населених пунктів області, а 63% населення області (32% по країні) проживає в цьому регіоні. Це сприяло розвитку екологічного туризму. Господарі замських територій стали об'єднуватися для створення державних центрів і підприємств для розвинування сільського туризму, давши можливість активніше розвивати сільський екотуризм, отримуючи необхідні навички. Заснування та організація фестивалів є альтернативою економічному розвитку сільських районів області, особливо віддалених сіл у горах. Зараз в районі організують понад 210 фестивалів.

Зростання основним чином пояснюється розвитком бальнеологічного туризму, використанням доступної цілющої води, гарячих та мінеральних джерел, розвитком фестивалів їжі та розвитком різноманітних фестивалів, що сприяють унікальній ідентичності, справжності та колориту регіону. Наступні екологічні маршрути розроблені для популяризації дозвілля у просторі природи, не зазнаючи впливу модних чи туристичних тенденцій:

1) Термальний туризм. Геотермальні води Закарпаття. (геотермічний туризм) - вид туризму, пов'язаний з відвідуванням геотермальних вод. На цих маршрутах відвідувачі можуть спробувати терапевтичні ефекти геотермальних ванн та дізнатись про бальнеологічні властивості геотермальних вод Закарпаття. У наш час все більше людей хочуть відпочити не лише як туристи, але й заради здоров'я.

2) Пішохідний маршрут до гори Говерла. Говерла - найвища вершина українських Карпат (2061 м.). Незвичайні пейзажі та засніжені вершини, які відкриті для туристів, представляє цей шлях.

3) Велоподорож Закарпаттям. Красиві схили пагорбів, ліси, захоплюючі природні пейзажі, водоспади, озеро Синевир, старовинні дерев'яні церкви, різноманітні музеї та неймовірні долини крокусів - є основою цього маршруту.

Екологічний туризм є одним з найголовніших напрямів розвитку туризму в Закарпатській області.

Сутність планування його розвитку полягає у захисті прекрасної недоторканої природи, вивченні процесів навколишнього середовища, поєднання піших прогулянок, верхової їзди, водного, велосипедного та інших видів туризму та найголовніше — охороні природних заповідників та поліпшенні екологічної культури Карпат.

Гори Карпати займають близько 70% Закарпатської області, що надає високий пріоритет саме тут розвивати дану галузь туризму. Природно - заповідний фонд території є базовим для організації екологічного туризму і займає близько 13,4% площі. Тут нараховано 450 об'єктів природно-заповідного фонду, площа яких 172,2 тис.га, з них загальнодержавного значення - 34 об'єкти загальною площею 154,6 тис. га, місцевого значення - 416 об'єктів загальною площею 17,6 тис. га.

Серед них найбільший Карпатський біосферний заповідник, наступний це Ужанський національний природний парк та природний парк «Синевир», вони є перлиною області та центрами розвитку екотуризму Закарпаття.

Для того щоб туристи краще ознайомились з природними об'єктами і геологічними пам'ятками, на заповідниках прокладені досить цікаві екологічні маршрути, які дають шанс туристам відвідати сільські садиби та інші захоплюючі території.

Щорічно до Карпатського біосферного заповідника прибуває більше 100 тисяч туристів, відвідують вони найцікавіші маршрути, які включають екскурсії річковими долинами до гірських хребтів, а також все ландшафтне різноманіття заповідника. Гора Говерла є візитною карткою Українських Карпат, щорічно цю вершину відвідують тисячі туристів з України і сусідніх країн. Перед усім, хотілось би ще згадати про гордість українських Карпат – вікові букові праліси. Букові праліси Карпат, розташовані на території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку, вони занесені до об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.[3]

Ужанський національний природний парк розташований на території трьох держав: України, Словаччини та Польщі. У 1999 році Комісія ЮНЕСКО «Людина і біосфера» внесла заповідний масив у Світову мережу біосферних резерватів. Він є першим транскордонним заповідником в Україні.[2]

Буківська полонина, Боржавсько-Бещадський, вулканічні та полонинські Карпати, урочища Чорні Млаки та Парашинські, гори Явірник, Черемха, Плішка, Кременець — це всі об'єкти які включені у маршрут парку.

В наслідок унікальних природних ландшафтів, багатству флори і фауни, неповторності лісової екосистеми, парк зробив великий внесок у розвиток екологічного туризму. Тут прокладено 17 туристичних маршрутів та 5 екологічних стежок; формуються і нові. "Лінія Арпада" є найбільш популярною серед цих екологічних стежок. [6]

Озеро Синевир є найціннішим природним скарбом Національного природного парку «Синевир», воно вважається одним із семи чудес природи України. У парку виявлено близько ста видів рослин і тварин, які є цінними та входять до Червоної книги України. Внаслідок такого природного різноманіття, парк створив 6 екологічних та науково - пізнавальних стежок і розробив ще кінні та велосипедні маршрути для більш активного відпочинку. [1]

Екологічні маршрути тут охоплюють усе ландшафтне різноманіття, починаючи від архітектури до водоспаду Гіпіт, Торф'яних боліт Синевира та Озірце, Глухань та Замшатки. [13]

Таким чином, Закарпатська область зі зручним географічним та геополітичним положенням, розвинутою транспортною мережею, великою кількістю природних та рекреаційних ресурсів та пам'яток історії та культури, працьовитим та гостинним населенням, може забезпечити собі високу ефективність і використовувати її для активного відпочинку та рекреації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Розглянувши та дослідивши екологічного туризму в Карпатському регіоні, можна зробити висновок, що у цій області доцільно розвивати та надавати високого значення екологічному туризму, оскільки потенціал екологічної освіти та відпочинку особливо підкреслює його важливість.

Завданням регіону є найбільш розумне та ефективне використання природних заповідників у туристичній галузі за умови дотримання найважливіших правил екотуризму, посилення нагляду за дотримання системи заповідників, вдосконалення екологічної освіченості туристів заповідників та розробляти нові туристичні маршрути і покращувати роботу туристичного інформаційного центру.[7]

Отже, аналізуючи екологічний потенціал України, можна зробити висновок, що саме Карпатський регіон володіє значними ресурсами для розвитку екотуризму.

Українські Карпати вважаються природно-географічним районом та одним із найбільш сприятливих місцевостей для розвитку екологічного туризму.

Це пов'язано з багатьма факторами. Найголовніше - це хороший природний стан, широка площа лісів, велика кількість води, включаючи річки та джерела з чистою водою. Деякі гірські річки використовуються для сплаву туристів — Прут, Черемош, Придністров'я. Сприяє розвитку туризму досить потужна туристична інфраструктура і гостинність місцевих жителів.

Екологічний туризм є одним з найголовніших напрямів розвитку туризму в Закарпатській області.

Закарпатська область зі зручним географічним та геополітичним положенням, розвинутою транспортною мережею, великою кількістю природних та рекреаційних ресурсів та пам'яток історії та культури, працьовитим та гостинним населенням, може забезпечити собі високу ефективність і використовувати її для активного відпочинку та рекреації.

Отже, в Закарпатській області доцільно розвивати та надавати високого значення екологічному туризму, оскільки потенціал екологічної освіти та відпочинку особливо підкреслює його важливість.

Література

1. Александрова А.Ю. География мировой индустрии туризма / А.Ю.Александрова. – М., 1998. – 282 с.
2. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник / А.Ю.Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с

3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
4. Васильєва Н. В. (2008) Розвиток сільського зеленого туризму в Україні / Н. В. Васильєва // Науковий вісник Ніціонального аграрного університету. – К.: НАУ, 2008. – Вип. 124. – С. 24-31
5. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс] :Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://unwto.org/>
6. Гетьман, В. І (2004). Національні природні парки Українських Карпат: туристичні обрії та реалії / В. І. Гетьман // Журнал «Зелені Карпати». – 2004. – № 1–2. – С. 51.
7. Гетьман В.І. Збереження ландшафтного різноманіття і розвиток екотуризму на природно-заповідних територіях // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18-20 жовтня 1999р., м. Київ). – К.: КІТЕП, 1999. – С. 191-193;
8. Дмитрук О. Ю. Екотуризм : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук, С. В. Дмитрук. — К. : Альтерпрес, 2009. — 358 с.
9. Дроздов А. В. Основы экологического туризма : учеб. пособие / А. В. Дроздов. — М. : Гардарики, 2005. — 271 с
10. Зінко Ю. Екологічні аспекти рекреаційно-туристичної діяльності в Українських Карпатах / Ю. Зінко / Екологічна ситуація в Карпатах: на початку ХХІ століття : сучасний стан і шляхи вирішення проблем : Матеріали міжнар. конф. Львів, 2013. С.56-64.
11. Кузьменко О. Екологічний туризм : поняття та особливості організації / О. Кузьменко // Схід. – 2002. –№ 2. – С. 68.
12. Олійник Я. Б. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір / Я. Б. Олійник, В. І. Гетьман // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Географія. – Вип. 48. – К. : Вид.-поліграф. центр „Київ. ун-т”, 2002. – С. 5–11.
13. Кагаловський Є.В., Ситник К.М. Природоохоронні території України. За ред. Д.Й. Проценка. – К.: Урожай, 1997. – С. 85-119.
14. Кифяк, В. Ф. (2003) Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – С. 127.

References

1. Aleksandrova A.Iu. Neohrafiya myrovoi yndustryi turызma / A.Iu..Aleksandrova. – M., 1998. – 282 c.
2. Aleksandrova A.Iu. Mezhdunarodnii turызm: Uchebnyk / A.Iu..Aleksandrova. – M.: Aspekt Press, 2002. – 470 s
3. Beidyk O.O. Slovnyk-dovidnyk z heohrafiї turызmu, rekrealohii ta rekreatsiinoї heohrafiї / O. O. Beidyk. – K.: Palitra, 1998. – 130 s.
4. Vasylieva N. V. (2008) Rozvytok silskoho zelenoho turызmu v Ukraini / N. V. Vasylieva // Naukovyi visnyk Nitsionalnoho ahrmahoho universytetu. – K.: NAU, 2008. – Vyp. 124. – S. 24-31
5. Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia [Elektronnyi resurs] :Ofitsiyni сайт. - Rezhym dostupu: <http://unwto.org/>
6. Hetman, V. I (2004). Natsionalni pryrodni parky Ukrainskykh Karpāt: turystychni obrii ta realii / V. I. Hetman // Zhurnal «Zeleni Karpāt». – 2004. – № 1–2. – S. 51.
7. Hetman V.I. Zberezhennia landshaftnoho riznomanittia i rozvytok ekoturызmu na pryrodno-zapovidnykh terytoriiakh // Turызm na porozī KhKhI stolittia: osvita, kultura, ekolohiia: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (18-20 zhovtnia 1999r., m. Kyiv). – K.: KITEP, 1999. – S. 191-193;
8. Dmytruk O. Yu. Ekoturызm : navch. posib. / O. Yu. Dmytruk, S. V. Dmytruk. — K. : Alterpres, 2009. — 358 s.
9. Drozdov A. V. Основы экологического туризма : учеб. пособие / А. В. Drozdov. — М. : Hardaryky, 2005. — 271 s
10. Zinko Yu. Ekolohichni aspekty rekreatsiino-turystychnoi diialnosti v Ukrainskykh Karpatakh / Yu. Zinko / Ekolohichna sytuatsiia v Karpatakh: na pochatku KhKhI stolittia : suchasnyi stan i shliakhy vyrishennia problem : Materialy mizhnar. konf. Lviv, 2013. S.56-64.
11. Kuzmenko O. Ekolohichni turызm : poniatia ta osoblyvosti orhanizatsii / O. Kuzmenko // Skhid. – 2002. –№ 2. – S. 68.
12. Oliinyk Ya. B. Ekolohichni turызm na terenakh natsionalnykh pryrodnykh parkiv i biosfemykh zapovidnykiv Ukrainy v mizhnarodnyi rik ekoturызmu ta hir / Ya. B. Oliinyk, V. I. Hetman // Visn. Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenka. Neohrafiia. – Vyp. 48. – K. : Vyd.-polihraf. tsentr „Kyiv. un-t”, 2002. – S. 5–11.
13. Kagalovskiy Ye.V., Sytnyk K.M. Pryrodookhoronni terytorii Ukrainy. Za red. D.I. Protsenka. – K.: Urozhai, 1997. – S. 85-119.
14. Kyfiak, V. F. (2003) Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini: navch. posib. / V. F. Kyfiak. – Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2003. – С. 127.